

MAANDBLAD VAN

Oud-Utrecht

VERENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN DE KENNIS
DER GESCHIEDENIS VAN DE STAD EN DE PROVINCIE UTRECHT

Redactie: H. de Jong, Aurorastraat 26, Utrecht

*Administratie: Mr. N. B. ten Bokkel Huinink, secr. der vereniging, Lessinglaan 9,
Utrecht. Gironummer penningmeester: 575520 ten name van „Oud-Utrecht”*

EEN EN DERTIGSTE JAARGANG / NUMMER 8 / AUGUSTUS 1958

BEZOEK AAN „NIMMERDOR” IN 1875

Ds. Joan Frederik Asma, over wie het in dit artikeltje gaat, werd geboren te Alkmaar op 10 maart 1802 — drie dagen na het sluiten van de vrede van Amiens, waarin zijn ouders aanleiding vonden hem naast de naam Joan ook die van Frederik te geven — als zoon van Thomas Asma en Johanna Elisabeth van Outeren. Hij overleed te Schiedam 30 januari 1884.

Na zijn theologische studie te Leiden te hebben beëindigd werd Asma als proponent bevestigd te Hoevelaken 29 april 1827, waarna hij het predikambt te De Rijp aanvaardde 8 november 1829. Na te Schiedam te zijn beroepen werkte hij aldaar vanaf 6 november 1836. Reeds op 28 juni 1853 werd hem wegens een steeds toenemende keel-ongesteldheid emeritaat verleend.

Ds. Asma heeft steeds de gewoonte gehad om van alle gebeurtenissen in zijn leven zorgvuldig aantekening te houden. Van alle reizen in binnen- en buitenland, welke hij gedurende zijn lange leven maakte, stelde hij een uitvoerig verslag op, hetwelk hij commenteerde in de vorm van bijlagen van allerlei aard: paspoorten, entrébiljetten, hôteltarieven, rekeningen, passagebiljetten, brochures (o.a. over de drooglegging van de Zuiderzee, als overdruk uit Eigen Haard van 11 november 1875), catalogi van schilderijen, enz.

Maar zijn veelzijdige belangstelling ging vooral uit naar de natuur en men vindt in zijn manuscript b.v. ook een 80 cm. lange klaver uit Zeeland, een bosje viooltjes geplukt in de duinen achter Overveens Brouwerskolkje, een takje van een sequoia gigantea, welke hij ergens in Friesland ontdekte en een paar welgevulde tarwearen, die zijn bewondering wekten.

Zijn eerste reis maakte hij, nog student zijnde, per stoomboot naar Londen. Dit geschiedde in 1823 en hij reisde met een der eerste

stoomboten, welke de verbinding met Engeland onderhield, namelijk The King of the Netherlands. Een uitvoerige beschrijving van het mechanisme laat hij volgen.

Het manuscript van ds. Asma bevindt zich thans weder in handen van mevrouw Knottenbelt-Ten Cate te Hoogland, die het mij tijdelijk afstond. Reeds meermalen publiceerde ik er gedeelten uit, o.a. in De Speelwagen een bezoek, dat hij met een vriend bracht van De Rijp uit naar de droogmaking van de Eierlandse Polder op Texel. In de Drentsche Volksalmanak deed ik het verslag opnemen van een reisje per „cariool” naar de paardenmarkt te Norg en de ontginning in de veenkolonien. Op deze reis ontmoette hij o.a. nog een steekdragende dominee, die zich aan hem voorstelde als een „afgescheiden” dominee. Ter snede antwoordde hij: „En ik ben een ‚uitgescheiden’ dominee,” hierbij doelende op zijn emeritaat. Overigens was hij als predikant een verdraagzaam mens; hij zou nimmer zijn vroegere standplaats De Rijp bezoeken zonder er zijn oude vriend, de pastoor, een visite te brengen.

Ook de provincie en de stad Utrecht werden door hem meermalen bezocht en wij laten hier het verslag volgen, hetwelk hij maakte op „Dingsdag 13 July 1875,” van een uitstapje van Utrecht uit naar Amersfoort.

In barouchette met den heer C. J. Burgerhoudt en de dames Van Moorsseel en Raven om 9½ uur afgereden door Den Bildt, voorbij de kerk onder Soesterberg en den toegang tot het Kamp, verlieten wij voorbij den laatsten tol de straatweg, rechts een zachthellende zandweg inslaande en bereikten het veel bezochte en wel gelegen logement van Oud-Leusden, waar wij aangenaam verpoosden in 't gehucht voorbij den toren en op de zeer verkozen begraafplaats daarneven wandelden, en ook nog van het uitzicht in de verte op Austerlitz genoten.

Na een lange breede laan afgehandeld te hebben, bereikten wij het landhuis van het uitgestrekte goed Nimmerdor, van wijlen mr. Simon van Walchren van Wadenoyen. De schilderijenverzameling, waartoe sedert jaren steeds op Dingsdag toegang verleend werd, 't welk deze maand eindigde, was het doel van onzen togt. Wij hielden ons van 1¼ tot 3 uur in dat kabinet op. Er was keur van meer dan 200 stukken van moderne kunst. Bij de beschouwing diende — jammer genoeg! — slechts een gebrekkig geschreven catalogus. Ter herinnering heb ik aldus opgeteekend: a. A. Scheffer, Dante en Beatrice (in april 1876 te Parijs verkocht voor 40.000 francs); b. B. C. Koekkoek, een helder-bezonde winter, die mij aan Fr. Moucheron deed denken (verkocht te 's Gravenhage voor f 5000 à f 6000); G. J. J. van Os, een groot bloem- en fruitstuk; c. Rosa Bonheur: schapen (verkocht te Parijs voor 48.000 francs); Bosboom, een kerk; Springer, een stadsgezicht. — Een herdersknaapje, een snuivende fluitspeler (!), een vrij ongelukkige voorstelling van Herodias' dochterke. Eindelijk van I. A. Kruseman de laatste der Macabeën met zijn herder, een

stuk, dat mij het beste toescheen van al wat ik ooit van dezen schilder gezien heb.

Over den straatweg reden wij kort langs Amersfoort naar Utrecht terug. Bij de opstijging naar de hoogte bevond ik door het planten van boomen aan beide zijden van den weg het uitzigt op 't dal van Amersfoort en den omtrek belemmerd en bedorven. Dat had mij in vroeger jaren zoo vaak getrokken en verrukt. Wiens zicht voor schrale productiviteit heeft zich zoo tegen het schoonheidsgenot durven bezondigen?

Wij komen nog in een volgend nummer op dit manuscript terug.

S. W. MELCHIOR

AMERSFORTIANA

Onder dit opschrift willen wij de aandacht vestigen op drie werkjes, de laatste tijd verschenen, die betrekking hebben op Amersfoort. Ze zijn niet alleen dáárom gemakkelijk onder één noemer te brengen, maar ook omdat elk der drie boekjes uit dezelfde pen „vloeden”, namelijk de pen van burgemeester H. Molendijk.

Het eerste heet „Jacob van Campen, heer van Randenbroek”. Het is geschreven in het jaar van de Jacob van Campen-herdenking te Amersfoort (1957). De heer Molendijk schetst in dit met zorg uitgegeven geschrift (klein formaat, niet in de handel) de levensgang van de grote bouwmeester. Hij doet dit gelukkig niet in opgewonden chauvinistische termen. „Over het leven van de bouwmeester-schilder Jacob van Campen hangt een sluier”, lezen wij al op de eerste pagina. De heer Molendijk waagt geen enkele poging om deze sluier op te lichten tot meerdere glorie van Amersfoort. Hij wijst er op, dat Van Campens geboorteplaats onbekend bleef; het is vermoedelijk niet Amersfoort, al werd dit eeuwenlang beweerd. Maar wel heeft Van Campen op Randenbroek gewoond, en ook vindt men zijn graf te Amersfoort. Voldoende redenen om hem als Amersfoorter te eren. Dit is dan ook door de tegenwoordige eerste burger van deze stad op piëteitvolle wijze gedaan.

Het tweede geschrift „Historische schoonheid en stadssanering” is een brochure (1957?), die bekende zaken aansnijdt — krotopruijing is noodzakelijk maar moet in oude stadskernen met grote voorzichtigheid gebeuren — maar daarom beslist niet overbodig mag heten. Voortdurend moet er op gehamerd worden, dat de stadssanering, hoe nodig ook, niet mag leiden tot stadsontluistering. Dat gebeurt immers, wanneer men krotten vervangt door b.v. een rijtje nette woningwet-woningen. Het comfort van zulke huizen weegt niet op tegen de vernietiging van het stadseigene, dat hun komst onher-

roepelijk meebrengt. De krotten dienen vervangen te worden op een manier, die strookt met het karakter der binnenstad.

Immers, juist de stadscentra zijn karakteristiek voor onze oude steden. „Zwolle is Zwolle in de stadskern. Dordrecht is Dordrecht in de oude stad. Den Bosch is Den Bosch binnen de wallen. Vele buitenwijken leveren nauwelijks een bijdrage tot het karakter ener stad. Daarvoor zijn ze te uniform-mathematisch uitgevallen”, stelt de heer Molendijk vast.

Voor kleinere steden en dorpen geldt bovendien, dat ze een kwetsbare schaal hebben. De atmosfeer van zo'n plaats kan al bedorven worden door één groot gebouw. Als afschrikwekkend voorbeeld noemt de heer Molendijk het dorp Amerongen, waar een onlangs gebouwde grote silo het silhouet verknoeit.

In dit verband zouden wij ten aanzien van het stadsgeheel nog iets strakker willen blijven dan de heer Molendijk. Hij laat de nadruk geheel vallen op de oude stadskernen. „Op de grote ruimten tussen stadskern en nieuwe bebouwing onder grote steden zal men waarschijnlijk wel ongestraft nieuwe woonvormen, de flatbouw inclusief, kunnen toepassen”, schrijft hij. Wij menen, dat juist ter bewaring van het historisch stadssilhouet, een grote mate van voorzichtigheid geboden is. De doorgaans lelijke woonwijken rond Utrechts singels, die voornamelijk uit de periode 1890–1914 dateren, bieden toch dit voordeel dat zij een vrijwel onbelemmerd uitzicht op het oude centrum waarborgen. (Men kan b.v. via de oerlelijke Vleutenseweg met vreugde stadwaarts rijden door het uitzicht op de oude torens, dat onmogelijk zou wezen, indien hier een aantal hoge gebouwen was verrezen).

Dat het pleidooi van burgemeester Molendijk wordt gehouden tegen de achtergrond van zijn eigen stad, waarin immers talrijke woningen in de binnenstad opgeknapt en behouden konden worden, versterkt de waarde ervan. Het verder voorkomen van krotvorming moet voor de bestuurders van oude steden een eerste roeping zijn. Behoud van bestaande huizen verdient verre de voorkeur boven naamaak. „Imitatie heeft iets ziekelijks”, zegt de heer Molendijk terecht.

Het derde boekje van dezelfde auteur is een deeltje uit de Contact-Foto-Pockets (uitg. Contact Amsterdam–Antwerpen). De titel luidt: „Dit is Amersfoort”; Cas Oorthuys verzorgde de foto's. Boekjes als deze hebben vaak het bezwaar, dat zij een opgepoetst beeld geven. Zij doen dan denken aan propaganda van dictatoriaal geregeerde landen, waarbij men uitsluitend afbeeldingen ziet van lachende, gelukkige (!) mensen, gave stadsgezichten en indrukwekkende fabrieksinterieurs. Alles is even rein en luisterrijk. Aan het gevaar om een geflatterd beeld te geven ontkwam „Dit is Amersfoort” niet geheel. Men behoeft overigens zijn vuile was niet buiten te hangen. Wanneer de bezoekers van Amersfoort maar niet het gevoel krijgen, dat zij welbewust zijn bedrogen. Maar dat gebeurt in dit prachtig geïllustreerde boekje niet.

de J.

NIEUWE PUBLICATIES

A. van den End, Gisbertus Bonnet. Bijdrage tot de kennis van de geschiedenis der gereformeerde theologie in de achttiende eeuw. Wageningen 1957, 113 blz. Proefschr. Utrecht.

Gisb. Bonnet 1723—1805, „de laatste Voetiaan” van de echte stempel. Sedert 1761 hoogleraar in de theologie te Utrecht. Voor nieuwe opvattingen stond hij nauwelijks open. Met zijn collega's Heringa en Rooyards geraakte hij in felle polemiek. — Een korte samenvatting van zijn leven en opvattingen door Knappert in N. Ned. Biogr. Woordenboek IV.

H. L. Kruimel en O. L. van der Aa, Het Utrechtse koopmansgeslacht van Vianen in verband met zijn familieportretten. In: Jaarb. v. h. Centraal Bureau voor genealogie XI, 1957, blz. 199—214. Met 14 portretten.

A. van Duinkerken, Judocus van Lodensteyn. In: De Gids 1957, juni, blz. 413—417.

Korte beschouwing over Judocus van Lodensteyn, geb. 1620 te Delft, 1653—1677 te Utrecht als predikant werkzaam. Hij heeft thans als piëtistisch dichter nog enige naam. Naar zijn huis Parkzicht is de tegenwoordige Parkstraat genoemd. Zie verder over hem: Maandbl. Oud-Utrecht 1946, blz. 28-32 en 1954, blz. 31.

C. A. Hartmans, Une paire de pistolets à silex remarquables au „Nederlands leger- en wapenmuseum” à Leyde. In: Bulletin de l'association belge amateurs armes armures (Belgische vereniging liefhebbers wapens wapenrustingen), 1956, blz. 1—6. Met afb.

Een koppel vuursteenpistolen, werk van de utrechtse geweermaker Abraham Jansen, c. 1645. Hij woonde in de (Lange) Viesteege, daar van ouds „De drie ossenhoofden” en later „De gecroonde franse pistolen” uithingen.

D. Th. Enklaar. Stadsclerk of schout? De auteur der Utrechtse Jaarboeken 1481—1483. In: Bijdragen voor de gesch. der Nederlanden XII, 1958, blz. 177—190.

Het auteurschap van de bekende Utrechtse Jaarboeken 1481—1483 — betekenisvolle jaren in de zogenaamde Hoekse en Kabeljauwse twisten —, indertijd door Tenhaeff met enige reserve aan de stadsclerk Tylman Momfelen van Usselaer, door A. C. Bouman aan de overste-ouderman Jacob van Amerongen toegekend, wordt door prof. Enklaar opnieuw onder de loupe genomen. Tylmans kansen schijnen wel tot niets teruggebracht te kunnen worden. Dat de schout Jan van Amerongen, broer van bovengenoemde Jacob, zijn plaats moet innemen, wordt door het nieuwe onderzoek niet bewezen, maar wel vrij waarschijnlijk gemaakt.

W. Stooker en C. L. Temminck Groll, De opgraving van „Mariëndaal” in Zuilen. In: De Timmerwerf (personeelsorgaan van de Dienst van openbare werken Utrecht). Nr. 43, febr. 1958, blz. 1—6. Met foto's.

Een artikeltje over de opgraving van dit cisterciënser vrouwenklooster aan de Vecht van de hand van W. Stooker naar de toenmalige stand van zaken verscheen in hetzelfde blad nr. 38, april 1957, blz. 3—6. — Over de

ligging en indeling van de gebouwen is veel duidelijk geworden. Fraai beeldhouwwerk en tegels zijn te voorschijn gekomen.

Ivanof (= W. F. van Schaverbeke), De geschiedenis van de meelfabriek „De Korenschoof” (Utr. 1957), 81 blz. Met ill.

Gedenkboekje bij het 100-jarig bestaan.

J. G. L. Röder. 75 jaar heidewater in de gemeente Utrecht, 1883—31 maart —1958. Gedenkboek uitgegeven ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de Utrechtse Waterleiding Maatschappij (Compagnie des Eaux d'Utrecht). Utr. 1958, 47 blz. Met ill.

A. Veen, Vijftig jaren 1907— 29 mei —1957. Gedenkboekje van de vereniging „Eene school met den Bijbel” te Utrecht. (Utr. 1957), 40 blz. Met ill.

——— Een zaak met een hart (Utr. 1957), ongepagineerd (94 blz.). Met foto's, tekeningen en andere ill.

Gedenkboek bij het 50-jarig bestaan van de coöperatieve levensverzekeringsmaatschappij Concordia van de Kath. Arbeidersbeweging, 1907 te Zeist gevestigd, 1917 naar Utrecht overgebracht, thans aldaar in een eigen gebouw aan de Oudenoord.

R. van Luttermelt. Het wapen van de vrijvrouwe van Renswoude in de verzameling van het Kon. Ned. Genootsch. voor geslacht en wapenkunde. In: De Nederl. Leeuw, 75, 1958, kol. 188—189.

In hout gesneden en gepolychromeerd alliantiewapen van Maria Duyst van Voorhout (1662-1754), douarière van Frederik Adriaan baron van Reede van Renswoude. Hetzelfde wapen met kroon en om het ovale schild lopende wit-zwarte huwelijksknoop komt ook voor op de gevel en in de regentenkamer van het gebouw der Fundatie van Renswoude te Utrecht. Vervaardigd door mr. beeldhouwer en houtsnijder Adrianus Beertens en afkomstig van de bank, die de Fundatie in de Geertekerk bezat. Soortge-
lijk wapen nog aanwezig in de Nicolaaskerk.

v. C.

EXCURSIE NAAR LANGBROEKER WETERING

Op zaterdag 20 september hoopt de vereniging Oud-Utrecht een excursie te organiseren naar de Langbroeker Wetering, en wel met het doel om daar enkele kastelen te bezoeken. Men houde alvast deze datum vrij; nadere mededelingen volgen in het septembernummer.

KLEINE MEDEDELINGEN

ALBERTUS VAN BEEK 1787—1856

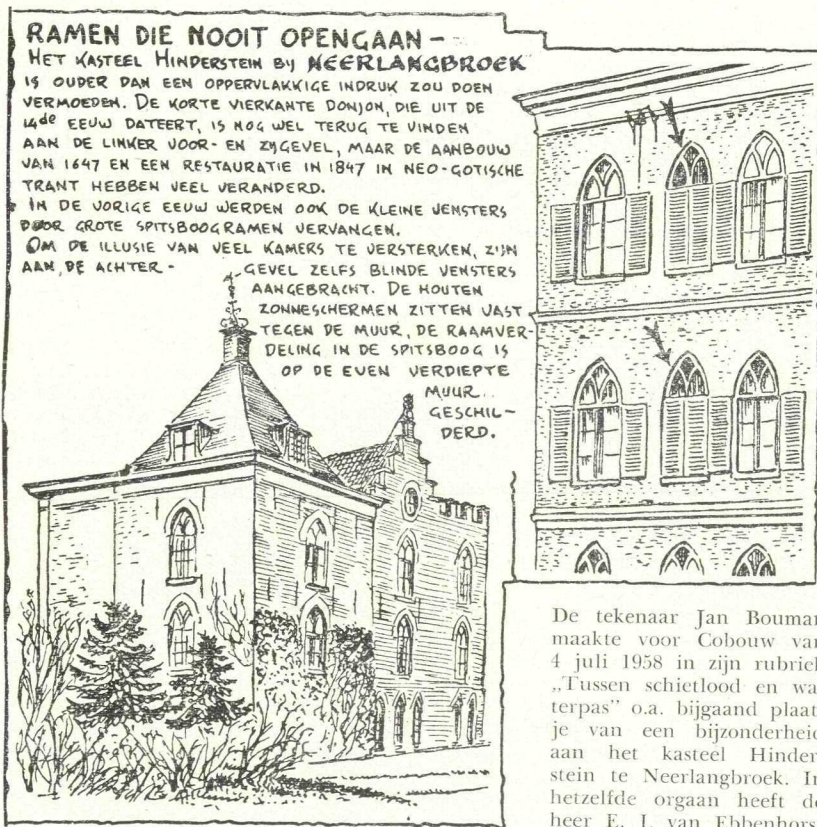
In een publicatie door de Kon. Nederl. Akademie van Wetenschappen (meded. afd. Letterk. N. R. dl. 21 no. 5 Amst 1958, 39 blz.) behandelde mevrouw dr. J. C. van Cittert-Eymers onder bovenstaande titel het leven en het wetenschap-

pelijk werk van Albertus van Beek, eigenaar van een suikerraffinaderij aan Achter Twijnstraat te Utrecht, mede oprichter van het Natuurkundig Gezelschap (1813), dr. hon. causa in de natuurfilosofie.

Zijn naam is vrijwel alleen bewaard gebleven in verband met de bekende, in 1823 uitgevoerde meting van de geluidssnelheid in de lucht, waarbij hij echter niet meer dan een medewerker van de hoogleraar G. Moll is geweest. Zijn eigen onderzoeken en publicaties betroffen o.a. Huygens als uitvinder der slingeruurwerken (de Domtoren was de tweede toren in Nederland, die van een Huygensuurwerk voorzien werd), electromagnetisme, thermoelectriciteit, beveiliging van het koper aan de onderzijde van schepen, het golvenstillende vermogen van olie, verwarmingsproblemen.

Van Beek schijnt een der eersten te zijn geweest, die hier te lande een centrale hete-luchtverwarming aanlegden, namelijk in zijn eigen fabriek, een hoog en vrij smal gebouw, waar ze goed voldeed. Een analoge installatie, aangebracht in de Universiteitsbibliotheek, een laag en zeer uitgestrekt bouwsel, werd een grondige mislukking.

v. C.

De tekenaar Jan Bouman maakte voor Cobouw van 4 juli 1958 in zijn rubriek „Tussen schietlood en waterpas” o.a. bijgaand plaatje van een bijzonderheid aan het kasteel Hinderstein te Neerlangbroek. In hetzelfde orgaan heeft de heer E. J. van Ebbenhorst Tengbergen zijn artikelen-

serie over kastelen voortgezet. Wij hebben daarop al eerder de aandacht gevestigd. Na de vorige aankondiging zijn nog de volgende kastelen in Utrecht behandeld (alle met foto's en tekeningen): Groenestein, Cobouw 14 mrt. '58; Sterkenburg 9 mei; Oudegein 16 mei; Vuylcoop 23 mei; Rijnestein 30 mei; Natwisch 27 juni; Zuylenstein 18 juli, Schonauwen 25 juli.

Deze artikelen zijn dáárom van belang, omdat zij eindelijk eens wat meer aandacht voor de bouwkundige betekenis van de kastelen over hebben. Het Kastelenboek van de provincie Utrecht en dergelijke uitgaven behandelen in hoofdzaak de kasteelgeschiedenis of zij geven een opsomming van de achtereenvolgende eigenaars. Maar de heer Tengbergen heeft de moeite genomen om door opmetingen en tekeningen meer inzicht te verschaffen in de bouwgeschiedenis van de kastelen.

ALIJT BAKE VAN UTRECHT

„In de galerij van merkwaardige vrouwen, die in de late middeleeuwen zoveel invloed hebben uitgeoefend op het geestelijk leven der Nederlanden, ontbreekt tot nu toe de naam van Alijt Bake van Utrecht, een opmerkelijke religieuze figuur en een verdienstelijk schrijfster.”

Aldus dr. R. Lievens in een studie „Alijt van Utrecht” in Nederl. Archief voor kerkgeschiedenis N.S. 42, 1958, blz. 127-151.

Alijt Bake moet op 13 december 1415 in Utrecht of omstreken geboren zijn. Van haar familie en jeugd is weinig bekend, daar het eerste boek van haar autobiografie nog niet teruggevonden is. Zij was in haar jeugd in innige vriendschap verbonden met een gasthuiszuster en een recluse. Met de laatste woonde zij zelfs een tijd samen totdat zij (wanneer?) intrad in het klooster Galilea te Gent, dat in 1438 zich aan zal sluiten bij het General Kapittel van Windesheim. In 1445 wordt zij priorin van Galilea, maar om onbekende redenen verblijft zij later tegen haar wil elders (Antwerpen?), waar zij 18 oktober 1455 overlijdt.

Dr. Lievens bespreekt aan de hand van haar geschriften (Boeken van der Passien ons Heren” — kloosteronderrichtingen — „de vier wegen der Passien” en de autobiografie) haar geestelijk leven en geeft daardoor tevens een kijk op de lectuur van een belangstellende kloosterzuster uit de eerste helft der 15e eeuw. Van geen enkel diets auteur uit de 13e tot 15e eeuw — zegt schr. — zijn ons zoveel, vooral psychologische bijzonderheden bekend.

Als bijlagen zijn een drietal fragmenten uit zuster Alijts geschriften bij het artikel afgedrukt.

v. C.

TANDHEELKUNDIG MUSEUM

Ter verbetering van de in het julinummer verstrekte gegevens betreffende de openingsuren van het Tandheelkundig Museum, gevestigd in het Tandheelkundig Instituut aan de Jutfaseweg te Utrecht, zij meegeedeeld dat dit museum in augustus niet te bezichtigen is.

Van september tot en met juni kan men er elke vrijdagochtend van 10 tot 12 uur terecht, benevens op aanvraag.

MOLEN „DE KRAAI” TE WESTBROEK

Een storm heeft in 1954 de korenmolen „De Kraai” te Westbroek zo zwaar gehavend, dat de molenaar E. Schuurman weinig hoop had op zijn molen te kunnen behouden. Na langdurige onderhandelingen werden er evenwel wegen gevonden om een restauratie te financieren. De molen zou dan tegelijk als korenmolen en als „electrische centrale” dienst gaan doen.

Op 12 juli j.l. was het zover, dat de molen na volledige restauratie in gebruik gesteld kon worden door mr. C. Th. E. graaf van Lynden van Sandenburg, commissaris der koningin in de provincie Utrecht. „De Kraai” is zodanig ingericht, dat hij electriciteit kan opwekken. Deze komt in de eerste plaats ten goede aan het eigen bedrijf (electrische graanmaaldery). Het „overschot” aan stroom wordt aan de P.U.E.M. geleverd.

Door de molen deze dubbele functie te geven kon hij behouden blijven. Het silhouet van Westbroek dat dus niet verarmen, gelijk enkele jaren geleden werd gevreesd. De vasthoudendheid van molenaar Schuurman en de Stichting Electriciteitsopwekking door Windmolens hebben een mooi resultaat opgeleverd. De molen is in 1880 gebouwd. De onderdelen kwamen uit Amsterdam, namelijk van een der walmolens.